

LỊCH SỬ BÍ MẬT CỦA

THE SECRET HISTORY OF GOLD: MYTH, MONEY, POLITICS AND POWER

Copyright © Dominic Frisby, 2025

First published as The Secret History of Gold: Myth, Money, Politics and Power in 2025 by Penguin Business, an imprint of Penguin General. Penguin General is part of the Penguin Random House group of companies.

No part of this book may be used or reproduced in any manner for the purpose of training artificial intelligence technologies or systems. This work is reserved from text and data mining (Article 4(3) Directive (EU) 2019/790).

LỊCH SỬ BÍ MẬT CỦA VÀNG: HUYỀN THOẠI, TIỀN TỆ, CHÍNH TRỊ VÀ QUYỀN LỰC

Tác giả: Dominic Frisby

Bản quyền tiếng Việt © Công ty Cổ phần Sách Omega Việt Nam, 2026

Bản dịch tiếng Việt © Công ty Cổ phần Sách Omega Việt Nam

Công ty Cổ phần Sách Omega Việt Nam xuất bản, bìa mềm, tay gấp, 2026

Thiết kế và trình bày: Công ty Cổ phần Sách Omega Việt Nam

Công ty Cổ phần Sách Omega Việt Nam - thành viên của Alpha Publishing Group.

CÔNG TY CP SÁCH OMEGA VIỆT NAM (OMEGA PLUS) thành lập tháng 9/2016 với định hướng xuất bản tri thức nền tảng trong lĩnh vực Khoa học Nhân văn, Khoa học Tự nhiên, Chính trị - Xã hội, Triết học, Nghệ thuật... Đến nay, chúng tôi đã xuất bản gần 500 đầu sách thuộc 7 tủ sách, bao gồm: Kinh điển, Sử Việt, Khoa học, Nhân vật Vĩ đại, Nghệ thuật, Tủ sách Đời người và Tủ sách Y sinh. Thông qua việc xuất bản các ấn phẩm có giá trị, mang hàm lượng tri thức cao, qua các hoạt động nhằm đưa tri thức hữu ích đến cộng đồng, Omega Plus mong muốn đóng góp theo cách riêng vào sự phát triển đang ngày càng mạnh mẽ của xã hội.

Không phần nào thuộc sở hữu của Công ty Cổ phần Sách Omega Việt Nam và được chủ sở hữu nhượng quyền trong xuất bản phẩm này được phép sao chép, lưu trữ trong hệ thống truy xuất hoặc truyền đi dưới bất kỳ hình thức nào hoặc bằng bất kỳ phương tiện nào gồm điện tử, cơ khí, sao chụp, ghi âm hoặc mọi hình thức và phương tiện khác mà không có sự cho phép trước bằng văn bản của Công ty Cổ phần Sách Omega Việt Nam. Chúng tôi luôn mong muốn nhận được những ý kiến đóng góp của quý vị độc giả để sách ngày càng hoàn thiện hơn.

Biên mục trên xuất bản phẩm của Thư viện Quốc gia Việt Nam

Frisby, Dominic

Lịch sử bí mật của vàng : Huyền thoại, tiền tệ, chính trị và quyền lực / Dominic Frisby ; Nguyễn Dương Hiếu dịch. - H.

: Công Thương ; Công ty Sách Omega Việt Nam, 2026. - 332 tr. ; 24 cm

Thư mục: tr. 315-332

1. Kinh tế học tài chính 2. Tiền tệ 3. Vàng 4. Lịch sử

332.422209 - dc23

C0F0267p-CIP

Góp ý về sách, liên hệ về bản thảo và bản dịch: info@omegaplus.vn

Liên hệ ebooks, hợp tác xuất bản & truyền thông trên sách: truyenthong@omegaplus.vn

Liên hệ dịch vụ bản quyền, xuất bản, ký gửi và phát hành: dichvu@omegaplus.vn

Dominic Frisby

LỊCH SỬ BÍ MẬT CỦA

HUYỀN THOẠI, TIỀN TỆ,
CHÍNH TRỊ VÀ QUYỀN LỰC

Nguyễn Dương Hiếu dịch

ĐỘI NGŨ TRIỂN KHAI OMEGA+

Phụ trách chung: Trần Hoài Phương

Phụ trách xuất bản: Hà Kim Ngân

Điều phối xuất bản: Nguyễn Quang Diệu

Phụ trách bản quyền: Nguyễn Hoàng Thiên Hương

Biên tập viên: Hoài Nguyên - Quang Diệu

Thiết kế bìa: Hoàng Duy Khánh

Trình bày: Vũ Lê Thư

Thư ký xuất bản: Bùi Huyền

ĐƠN VỊ HỢP TÁC TRUYỀN THÔNG

TRẠM ĐỌC

<https://www.facebook.com/tramdocvn>

website: <http://tramdoc.vn/>

Mục lục

Lời người dịch.....	viii
Bảng thuật ngữ.....	xi
Chương 1 Kim loại vĩnh cửu.....	11
Chương 2 Nguồn gốc cổ xưa của vàng.....	22
Chương 3 Huyền thoại và rùng, tiền xu và các vị vua.....	34
Chương 4 Vàng trong thế giới cổ điển.....	46
Chương 5 Thời Trung đại, thương mại quốc tế và sự biến đổi của tiền tệ.....	61
Chương 6 Cơn khát vàng mang bạo lực đến Nam Mỹ.....	77
Chương 7 Sự ra đời của ngân hàng trung ương và bản vị vàng hình thành một cách tình cờ.....	101
Chương 8 Thế giới huyền bí của thuật giả kim.....	116
Chương 9 Cơn sốt vàng khắp nơi.....	131
Chương 10 Chiến tranh thế giới thứ nhất và sự cáo chung của đồng tiền lành mạnh.....	160
Chương 11 Bọn Quốc xã và kho báu lớn nhất từng được phát hiện.....	184
Chương 12 Bí ẩn nhầy nhựa của vàng Nhật Bản.....	214
Chương 13 Nước Mỹ đã khiến thế giới lệ thuộc vào đồng đô la như thế nào.....	223
Chương 14 Làm gì với ngân ẩ vàng?.....	236

Chương 15	Vàng bị coi là không còn quan trọng nhưng vẫn cứ quan trọng.....	247
Chương 16	Vàng để làm gì?.....	254
Chương 17	Tương lai của vàng	270
Chương 18	Trung Quốc có bao nhiêu vàng? Vì sao?.....	288
Kết luận: Cái đẹp, Tự do và Chân lý.....		308
Lời tác giả.....		313
Lời cảm ơn.....		314
Tài liệu tham khảo.....		315
Mục từ tra cứu.....		318

Dành tặng người mẹ xinh đẹp của tôi, người đầu tiên tôi từng thấy
đeo vàng, và cha tôi, người đã trả tiền cho món đó.

Lời người dịch

Có những cuốn sách nói về một sự vật cụ thể, nhưng càng đọc người ta càng nhận ra rằng đối tượng thực sự của chúng lại là cả một nền văn minh. *Lịch sử bí mật của vàng: Huyền thoại, Tiên tệ, Chính trị và Quyền lực* của Dominic Frisby là một cuốn sách như vậy. Bề ngoài, đây là câu chuyện về vàng: nguồn gốc, hành trình, giá trị và sức hấp dẫn của nó trong lịch sử loài người. Nhưng đi sâu hơn, cuốn sách mở ra trước mắt người đọc những liên tưởng rộng lớn hơn nhiều về quyền lực, niềm tin, chiến tranh, thương mại, tiên tệ, hay những khủng hoảng lặp đi lặp lại trong lịch sử và nhu cầu bên bỉ của con người muốn tìm kiếm một điểm tựa giữa cơn biển động.

Dominic Frisby không nhìn vàng như một kim loại quý đơn thuần. Trong cách ông kể lại lịch sử, vàng hiện ra như một nhân vật âm thầm nhưng dai dẳng, luôn có mặt ở những khúc quanh quan trọng của nhân loại. Từ thần thoại cổ đại, những cuộc chinh phục, những cơn sốt vàng, cho đến các hệ thống tiên tệ, những cuộc khủng hoảng tài chính và trật tự toàn cầu hiện đại, vàng không chỉ phản ánh lịch sử mà nhiều khi còn góp phần định hình lịch sử. Có lẽ chính ở điểm này mà cuốn sách vượt lên trên phạm vi của một công trình phổ biến tri thức thông thường. Nó không chỉ cung cấp thông tin, mà còn khơi gợi một cách nhìn, đó là xem vàng như một lăng kính để quan sát được bản chất của thế giới này.

Tác giả viết về kinh tế, tài chính, tiên tệ và lịch sử nhưng không hề tạo cảm giác khô cứng. Trái lại, ông có lối viết linh hoạt,

giàu nhịp điệu, sáng rõ, đôi khi pha chút châm biếm nhẹ, đôi khi lùi lại đúng lúc để cho sự kiện và chi tiết tự lên tiếng. Ở ông có sự tỉnh táo của người quan sát đời sống tài chính, nhưng cũng có cái duyên của một người kể chuyện hiểu rằng những vấn đề lớn nhất của lịch sử không phải lúc nào cũng được soi sáng tốt nhất bằng diễn ngôn hàn lâm. Nhờ vậy, cuốn sách vừa có chiều sâu của tư liệu, vừa có sức cuốn hút của một câu chuyện dài nhưng không kém phần kịch tính.

Ẩn dưới những trang viết về khai mỏ, lưu thông tiền tệ, dự trữ quốc gia hay biến động thị trường là một câu hỏi chưa bao giờ cũ: vì sao giữa vô số phát minh của loài người, vàng vẫn giữ được địa vị đặc biệt như vậy? Vì sao trong những thời đại càng hiện đại, càng số hóa, càng xuất hiện những dạng tài sản trừu tượng và phức tạp, con người vẫn quay trở lại với vàng như một chuẩn mực cuối cùng của cảm giác an toàn? Có lẽ bởi vàng không chỉ là vật chất mà còn là tâm lý, ký ức và biểu tượng. Nó sống không chỉ trong kho bạc và thị trường, mà còn trong trí tưởng tượng, nỗi bất an, tham vọng và nhu cầu giữ lấy một giá trị tưởng như bền vững hơn mọi biến thiên của thời cuộc.

Nếu cuốn sách này khiến độc giả quan tâm, thì một phần là vì nó đến với chúng ta giữa một thế giới nhiều bất ổn. Khi những xung đột địa chính trị tiếp diễn, khi quan hệ giữa các cường quốc ngày càng phức tạp, khi thương mại, năng lượng, tiền tệ và an ninh không còn là những lĩnh vực tách rời, vàng lại một lần nữa được nhắc đến như nơi trú ẩn của lòng tin. Ở những thời điểm như vậy, lịch sử của vàng không còn là câu chuyện xa xôi. Nó trở thành tấm gương phản chiếu hiện tại. Đọc về vàng, người ta thực ra đang đọc về nỗi sợ hãi và hy vọng của con người trước tương lai, về cách các xã hội phản ứng khi những nền tảng tưởng như vững chắc bắt đầu rung chuyển.

Với Việt Nam, cuốn sách này càng có ý nghĩa gần gũi. Trong đời sống người Việt, vàng từ lâu không chỉ là hàng hóa hay tài sản đầu tư. Nó còn là cửa để dành, là dấu hiệu của tích lũy, là quà cưới hỏi, là biểu tượng của sung túc, là niềm tin vào sự bền chắc trong một đời sống luôn phải đối mặt với không ít bất trắc. Nhiều gia đình

Việt Nam, qua nhiều thế hệ, đã xem vàng như một hình thức gìn giữ thành quả lao động và bảo toàn an tâm. Vì thế, mối quan tâm của người Việt đối với vàng không chỉ bắt nguồn từ tính toán kinh tế, mà còn gắn với một chiều sâu văn hóa và tâm lý rất riêng.

Từ góc nhìn ấy, đây không chỉ là cuốn sách kể về thế giới, mà còn giúp ta hiểu hơn về chính mình. Những gì tác giả kể về sức quyến rũ của vàng, về khả năng vàng định hình hành vi cá nhân lẫn chính sách quốc gia, về mối quan hệ giữa vàng với quyền lực, khủng hoảng và trật tự quốc tế, đều có thể gợi suy nghĩ cho người đọc Việt Nam hôm nay. Chúng ta đang sống trong một xã hội chuyển động rất nhanh, hội nhập sâu hơn với thế giới, đồng thời cũng đối diện nhiều dạng bất định mới. Trong bối cảnh ấy, sự hiện diện bên bỉ của vàng trong đời sống không chỉ là tàn dư của một thói quen cũ, mà còn là dấu hiệu cho thấy giữa mọi biến chuyển, con người vẫn luôn cần một nơi để gửi gắm cảm giác an toàn.

Ngoài ra, điều đáng quý ở cuốn sách này là tác giả không hề thần thoại hóa vàng theo nghĩa đơn giản. Ông cho thấy vàng từng là động lực của khám phá và trao đổi, nhưng cũng là nguyên nhân của cướp bóc, chinh phục và tàn phá. Nó gắn với vẻ đẹp, nhưng cũng gắn với lòng tham. Nó có thể tượng trưng cho sự ổn định, nhưng cũng nhiều lần là trung tâm của những cơn cuồng loạn đầu cơ. Chính sự lưỡng diện ấy làm nên chiều sâu của cuốn sách. Đọc xong, người ta không chỉ hiểu thêm về vàng, mà còn hiểu thêm về tính hai mặt trong mọi thành tựu của văn minh: nơi nào có ánh sáng, nơi đó thường cũng có bóng tối đi kèm.

Vàng tuy chỉ là một vật thể nhỏ bé nhưng dường như đã mang theo lịch sử nhân loại. Và có lẽ, chính bởi nó vừa gần gũi vừa bí ẩn, vừa hữu hình vừa chất chứa biết bao huyền thoại, mà câu chuyện về vàng vẫn còn tiếp tục, cùng với câu chuyện chưa bao giờ khép lại của con người.

NGUYỄN DƯƠNG HIẾ U

Bảng thuật ngữ

Tiền pháp định (fiat money): là một thuật ngữ bạn sẽ gặp rất nhiều trong cuốn sách này. Nó có nghĩa là các đồng tiền quốc gia – chẳng hạn như đô la, bảng Anh, euro hay yên Nhật – không được bảo chứng bằng bất cứ thứ gì hữu hình, mà chỉ bằng pháp luật. Dưới chế độ bản vị vàng, đồng bảng Anh và đồng đô la Mỹ được bảo chứng bằng vàng và có thể đổi ra vàng. Còn hiện nay, chúng không có sự bảo chứng nào ngoài pháp luật, nên đó là tiền pháp định (*fiat* nghĩa là “mệnh lệnh, sắc lệnh”).

Trọng lượng và đơn vị đo:

Nhìn chung, tôi đã cố gắng sử dụng đơn vị đo lường dễ tiếp nhận nhất. Điều này dẫn đến một sự pha trộn giữa hệ mét và hệ đo lường Anh – Mỹ, tuy không nhất quán nhưng vẫn khả dụng. Với các lượng lớn, tôi dùng tấn, nhưng với các lượng nhỏ hơn, tôi có xu hướng dùng *ounce*, vì đó là đơn vị phổ quát hơn đối với vàng. Đôi khi, để rõ ràng hơn, tôi dùng cả hai. Ví dụ, tôi có thể viết: 1 kg/32 oz.

Để giúp bạn hình dung các con số này thì một *ounce* vàng có kích thước xấp xỉ một đồng xu sô-cô-la loại lớn thông thường, hoặc một chiếc USB. Trong khi đó, một tấn vàng sẽ có kích thước cỡ một quả bóng bãi biển, dù là loại bạn không thể nhắc nổi, hoặc một chiếc vali cỡ trung – 1,8 foot khối, hay 52 lít. Nếu ở dạng khối lập phương, mỗi cạnh của nó sẽ chỉ dưới 15 inch/37,5 centimet.

Nhân tiện, khi tôi nói *ounce* hay *oz*, tôi đang nói đến *troy ounce*, một đơn vị đo dùng cho kim loại. Thực ra, một *troy ounce* nặng hơn một *ounce* thông thường một chút. Đừng hỏi. Chuyện dài lắm.

Ngoài ra, trừ những chỗ cần số liệu chính xác, tôi dùng các con số làm tròn. Một tấn có 32.151 *troy ounce*, nhưng 32.000 thì dễ đọc hơn.

CHƯƠNG 1

Kim loại vĩnh cửu

“Vàng sẽ là nô lệ hoặc chủ nhân.”

– Horace

Năm 2021, một người dò tìm kim loại mang cái tên khiến người ta phải chú ý là Ole Ginnerup Schytz đã đào được một kho vàng Viking trên một cánh đồng ở Đan Mạch. Số vàng ấy vẫn gần như nguyên trạng so với thời điểm chúng được chôn xuống 1.500 năm trước, chỉ hơi bẩn hơn một chút. Điều này cũng đúng với số trang sức được khai quật tại khu nghĩa địa Varna ở Bulgaria vào năm 1972. Những hạt chuỗi, vòng tay, nhẫn và dây chuyền ấy vẫn tốt như lúc chúng được chôn xuống trước đó 6.700 năm.

Tại Bảo tàng Ai Cập ở Cairo, có một cầu răng (tooth bridge) bằng vàng – một sợi dây vàng dùng để buộc cố định răng và vật cấy ghép nha khoa – được chế tác từ hơn 4.000 năm trước. Ngày nay bạn vẫn có thể đeo nó vào miệng.

Không có chất nào bền lâu như vàng – không phải kim cương, không phải tungsten carbide (cacbua vonfram) hay boron nitride (nitrua bo). Vàng không bị ăn mòn, không xỉn màu hay mục rã, cũng không phân hủy theo thời gian. Điều đó khiến nó khác biệt với mọi chất khác. Sắt thì gỉ, gỗ thì mục, bạc thì xỉn, còn vàng chẳng bao giờ thay đổi. Để yên đó, nó vẫn là chính nó. Và nó không bao giờ mất đi ánh sáng của mình – thật đáng kinh ngạc, phải không?

Dù bền vững như vậy, bạn vẫn có thể tạo hình thứ kim loại có tính dẻo cực cao này thành gần như bất cứ món gì. Một ounce vàng có thể được kéo thành sợi dây dài 50 dặm hoặc mạ lên một sợi dây đồng dài 1.000 dặm. Nó có thể được dát thành lá vàng chỉ dày một nguyên tử¹. Thế nhưng có một điều bạn không thể làm, đó là phá hủy nó. Đời người có thể hữu hạn, nhưng vàng là vĩnh cửu. Nó thực sự là mãi mãi.

Điều này có nghĩa là toàn bộ lượng vàng từng được khai thác, ước tính khoảng 216 nghìn tấn, vẫn còn tồn tại ở đâu đó. Chỗ vàng đó vừa khớp tạo thành một khối lập phương có cạnh 22 mét. Hãy hình dung một tòa nhà hình vuông cao bảy tầng – đó chính là toàn bộ lượng vàng từng tồn tại.

Với một số công sức, bạn có thể hòa tan vàng trong những dung dịch hóa học nhất định, hợp kim hóa nó với các kim loại khác, thậm chí làm nó bay hơi. Nhưng vàng vẫn sẽ luôn ở đó². Về mặt lý thuyết, ta có thể phá hủy vàng bằng phản ứng hạt nhân và những phương pháp cực đoan tương tự, nhưng trên thực tế, vàng – như lời ca nổi tiếng của Spandau Ballet – là thứ không thể phá hủy. Nó là thứ gắn với sự bất tử nhất mà chúng ta có được trên trái đất này.

Có lẽ vì thế mà gần như mọi nền văn hóa cổ đại loài người từng biết tới đều gắn vàng với cái vĩnh hằng. Người Ai Cập tin rằng thân thể các vị thần được làm bằng vàng, rằng vàng giúp bạn an toàn đi vào thế giới bên kia. Trong thần thoại Hy Lạp, những quả táo vàng trong vườn Hesperides, thứ Hercules được sai đi

1. Atkinson, V., “World’s thinnest gold leaf, dubbed ‘goldene,’ is just 1 atom thick”, Live Science (25/04/2024) <https://www.livescience.com/chemistry/worlds-thinnest-gold-leaf-dubbed-goldene-is-just-1-atom-thick> [truy cập ngày 10/01/2025].

2. Việc hòa tan vàng trong nước cường toan thực ra có làm thay đổi cấu trúc ở cấp độ nguyên tử. Các đặc tính oxy hóa mạnh của nước cường toan phá vỡ các liên kết kim loại trong vàng, khiến các ion vàng hình thành trong dung dịch và làm thay đổi cách sắp xếp các nguyên tử của nó.

lấy về, ban sự bất tử cho bất kỳ ai ăn được chúng. Người Nam Mỹ xem vàng là mối liên kết giữa nhân loại và vũ trụ. Họ không cách sự thật là bao.

Vàng hiện diện trong lớp bụi đã hình thành nên hệ Mặt Trời. Vàng nằm trong vỏ trái đất ngày nay, tức là giống với thời hành tinh của chúng ta hình thành cách đây khoảng 4,6 tỷ năm. Miếng vàng nhỏ mà bạn đang đeo trên ngón tay hay quanh cổ thực ra còn lâu đời hơn cả trái đất này. Trên thực tế, nó còn lâu đời hơn cả hệ Mặt Trời. Chạm vào vàng là hành động gần nhất với chạm tới sự vĩnh cửu mà bạn từng làm.

Thế nhưng, nhà đầu tư nổi tiếng nhất thế giới lại không mấy ấn tượng về điều này.

“Nó được đào lên khỏi mặt đất ở châu Phi hay đâu đó,” Warren Buffett nói. “Rồi chúng ta nấu chảy nó, đào một cái hố khác, chôn nó xuống lần nữa và trả tiền cho người đứng quanh canh giữ. Nó chẳng có công dụng gì. Nếu có ai đó từ Sao Hỏa nhìn xuống, hẳn họ sẽ gãi đầu khó hiểu.”¹

Ông ấy nói đúng. Vàng chẳng làm được gì cả. Nó thậm chí không tạo ra lợi suất. Nó chỉ nằm đó, trơ lì. Chúng ta dùng các kim loại khác để xây dựng, cất gọt hoặc dẫn truyền, còn công dụng công nghiệp của vàng thì rất ít. Vàng dẫn điện tốt, nhưng đồng và bạc còn tốt hơn mà lại rẻ hơn. Người ta dùng vàng trong một số ứng dụng nha khoa và y học, cũng như trong công nghệ nano. Vàng ngày càng được sử dụng nhiều hơn ngoài vũ trụ – vốn là xuất xứ của nó – để phủ tàu vũ trụ, tấm kính che mặt của phi hành gia và các tấm chắn nhiệt. Nhưng xét chung thì những công dụng này là quá nhỏ bé.

1. Mortished, C., “Demand for global listing helps to put new gloss on gold”, *The Times* (21/07/2003), tr. 21.

Mục đích duy nhất của vàng là để giữ giá và nhằm phô bày sự thịnh vượng. Vàng là thứ của cải cô đặc và hữu hình, là tiền tệ thuần túy.

Dù bạn có thể không nhận ra song ngày nay chúng ta vẫn dùng vàng như tiền. Không hẳn để làm phương tiện trao đổi giá trị mà là phương tiện lưu trữ giá trị.

Vào năm 1850, khoảng 27% tổng lượng vàng trên thế giới tồn tại dưới dạng tiền xu vàng (tiền đúc từ vàng) và dự trữ của ngân hàng trung ương hoặc chính phủ. Ngày nay, dù bản vị vàng đã chết từ lâu, “tỷ lệ đó vẫn gần như tương đương”.¹

Hoa Kỳ, quốc gia quyền lực nhất thế giới, giữ 70% lượng dự trữ ngoại hối của họ là vàng². Đối thủ lớn của họ, Trung Quốc, vừa là nước sản xuất vàng lớn nhất thế giới vừa là nước nhập khẩu vàng lớn nhất thế giới. Như chúng ta sẽ thấy, quốc gia này có thể đã tích lũy một lượng dự trữ vàng ngang bằng với Hoa Kỳ. Người dân bình thường và các tổ chức trên khắp thế giới dùng vàng để cất giữ của cải. Cũng vì giá trị nội tại của nó mà trong vô số nền văn hóa, vàng trở thành món quà trao tặng nhân những cột mốc lớn của đời người, ví như sinh nở và cưới hỏi.

Thực ra, sức mua của vàng đã tăng lên qua hàng thiên niên kỷ, khi con người ngày càng trở nên năng suất hơn. Cũng một ounce vàng mà các sử gia kinh tế cho rằng từng mua được cho vua Nebuchadnezzar của Babylon 350 ổ bánh mì thì ngày nay có thể mua được hơn 1.000 ổ. Cũng đồng dinar vàng ấy (xấp xỉ 1/8 oz) mà vào thế kỷ VII, khi Kinh Koran ra đời, mua được một con cừu, thì ngày nay có thể mua được ba con cừu. Cũng bốn hoặc năm

1. Lewis, N., “3 facts of a gold standard”, BullionVault (2015) <https://www.bullionvault.com/gold-news/history/3-facts-gold-standard-09022015> [truy cập ngày 02/03/2025].

2. World Gold Council, “Gold reserves by country” (n.d.) <https://www.gold.org/goldhub/data/gold-reserves-by-country> [truy cập ngày 24/01/2025].

đồng aurei ấy (tương đương 3/4 oz) từng mua được một áo tunic vải lanh hảo hạng ở La Mã cổ đại thì ngày nay có thể mua được nhiều quần áo hơn đáng kể¹.

Năm 1972, 0,06 ounce vàng đổi được một thùng dầu. Đến năm 2024, một thùng dầu có giá 0,02 ounce vàng, tức là rẻ hơn đáng kể so với năm mươi hai năm trước.

Giá nhà cũng vậy: nếu đo bằng vàng, chúng hầu như giữ nguyên. Chỉ khi quy đổi thành tiền pháp định thì chúng mới tăng giá không ngừng nghỉ (và có sức tàn phá) đến nhường ấy.

Nói cách khác, một ounce vàng ngày nay mua được lượng thực phẩm, quần áo, năng lượng và chỗ ở tương đương, thậm chí đôi khi nhiều hơn, so với mười năm trước, một trăm năm trước, thậm chí hàng nghìn năm trước. Vàng bền lâu thế nào thì sức mua của nó cũng bền lâu như vậy. Tất nhiên, nhận định tương tự không thể ứng được với các loại tiền tệ hiện đại ở mỗi quốc gia.

Vì hiếm và cũng vì chi phí khai thác tốn kém, nguồn cung vàng bị giới hạn. Điều này vô cùng trái ngược với tiền tệ hiện đại – vốn có tên gọi đầy đủ là tiền pháp định điện tử dựa trên nợ (electronic, debt-based fiat money) – thực chất là nguồn cung tăng lên theo cấp số nhân mỗi năm khi chính phủ chi tiêu và nợ vay phình to.

Tựa như theo một quy luật tự nhiên, nguồn cung vàng tăng cùng nhịp với dân số toàn cầu: xấp xỉ 3% mỗi năm. Dân số thế giới đã tăng hơn gấp đôi kể từ năm 1971, nguồn cung vàng cũng vậy. Mối tương quan này duy trì trong nhiều thế kỷ, trừ ra một giai đoạn 50 năm trong thời kỳ sốt vàng vào cuối thế kỷ XIX khi lượng vàng tính theo đầu người tăng lên².

1. Wilson, A. & Bowman, A. K. (đồng chủ biên), *Trade, Commerce, and the State in the Roman World* (Oxford: Oxford University Press, 2018), tr. 413.

2. Laird, N., “World population and gold production”, GoldChartsRUs (n.d.) <http://www.goldchartsrus.com/gold/WorldPopGoldProduction.php> [truy cập ngày 09/07/2024].

Ngoài ra, vàng còn có thêm sức hấp dẫn bởi nó đẹp. Vàng sáng lấp lánh và rực lên, vàng trông thật mê hoặc và quyến rũ. Từ “gold” trong tiếng Anh bắt nguồn từ “jval” trong tiếng Phạn, có nghĩa là “tỏa sáng”. Vì thế người ta dùng vàng làm trang sức để phô bày sự giàu có và thành đạt của mình, đồng thời cũng để cất giữ của cải. Thực vậy, kể từ thời tiền sử du mục, và đến tận ngày nay ở một số nơi trên thế giới, mang của cải trên người dưới dạng trang sức là cách an toàn nhất để giữ gìn sự giàu có.

Vũ trụ đã ban cho chúng ta một chất vừa đẹp mê hoặc, vừa đặc, vừa trơ, vừa dễ tạo hình, vừa khan hiếm, vừa vô dụng lại vừa bền vĩnh cửu, một chất với công dụng duy nhất là... làm tiền tệ. Nhà sử học Peter Bernstein từng nói: “Không có thứ gì cùng một lúc vừa vô dụng vừa hữu dụng đến thế”¹.

Nhưng sau hàng nghìn năm vàng giữ vai trò là tiền tệ chính thức, đầu thế kỷ XX đã xảy ra một sự chuyển dịch mang tính địa chấn. Các chính phủ Anh, Đức và Pháp đều không có đủ vàng để chi trả cho Chiến tranh thế giới thứ nhất. Họ từ bỏ việc bảo chứng bằng vàng để in ra số tiền họ cần. Trong những năm giữa hai cuộc thế chiến, các quốc gia đã thử quay lại với bản vị vàng trong một thời gian ngắn nhưng đều thất bại. Hai học thuyết tiền tệ chủ đạo đụng độ nhau: tiền được bảo chứng bằng vàng đối lập với tiền do nhà nước phát hành. Những người ủng hộ bản vị vàng, như Montagu Norman, Thống đốc Ngân hàng Anh, xem vàng là một trong những trụ cột then chốt của xã hội tự do, cùng với đó là quyền sở hữu tài sản và *habeas corpus* (nguyên tắc bảo vệ quyền tự do thân thể). “Chúng ta có vàng vì chúng ta không thể tin chính phủ,” Tổng thống Herbert Hoover nói thế vào năm 1933². Quan điểm ấy cũng thu về sự hưởng ứng từ một trong những người

1. Bernstein, P. L., *The Power of Gold: The History of an Obsession* (Hoboken: John Wiley & Sons, 2000).

2. Bernstein, P. L., *The Power of Gold: The History of an Obsession*, tr. 321.

sáng lập Trường Kinh tế và Khoa học Chính trị London, George Bernard Shaw (người mà tôi lấy làm biết ơn vì đã chứng minh rằng trên đời này hoàn toàn có thể có một sự nghiệp viết lách vừa thiên về châm biếm vừa có thể bàn về tài chính). Shaw từng nói: “Với tư cách cử tri, các bạn phải chọn giữa việc đặt niềm tin vào sự ổn định tự nhiên của vàng và sự ổn định tự nhiên trong tính trung thực và trí tuệ nơi các thành viên Chính phủ... Tôi khuyên các bạn, chừng nào hệ thống tư bản chủ nghĩa còn tồn tại, hãy bỏ phiếu cho vàng.”¹

Ngược lại, nhiều người, như nhà kinh tế John Maynard Keynes, lại ủng hộ ý tưởng thiên về tiền pháp định nhằm trao cho chính phủ quyền kiểm soát lớn hơn đối với nền kinh tế cũng như khả năng điều tiết nguồn cung tiền. Keynes xếp sự ám ảnh dành cho vàng vào những miền của phân tâm học kiểu Freud, liên quan đến tính dục và tôn giáo. Sau Chiến tranh thế giới thứ nhất, ông có phát biểu nổi tiếng, cho rằng bản vị vàng là “một tàn tích của thời man rợ”², và rốt cuộc thì ông đã đúng. Bản thân Freud cũng liên hệ sự say mê vàng với những tưởng tượng và mối quan tâm mang màu sắc tính dục của thời thơ ấu.

Không cần nói cũng biết, Keynes và tiền pháp định đã thắng thế. Đến cuối thập niên 1930, phần lớn châu Âu đã rời bỏ bản vị vàng. Hoa Kỳ cũng vậy, nhưng phải tới năm 1971 mới là sự rời bỏ hoàn toàn nhằm đáp ứng các chi phí ngày càng phình to của hệ thống phúc lợi và cuộc chiến ở Việt Nam.

Nhưng nếu so sánh tính phổ quát của vàng (bất kỳ ai ở bất cứ đâu cũng biết vàng có giá trị!) cũng như sức mua của nó đối với tiền tệ của các quốc gia, hẳn bạn sẽ tự hỏi vì sao ngày nay chúng ta không dùng vàng một cách chính thức. Lý do rất thuyết phục, đó là vì quyền lực.

1. Shaw, G. B., *The Intelligent Woman's Guide to Socialism and Capitalism* (New York: Brentano's, 1923), tr. 263.

2. Keynes, J. M., *A Tract on Monetary Reform* (London: Macmillan, 1924), tr. 172.

Tuân theo kỷ luật của bản vị vàng đồng nghĩa với việc các chính phủ không thể tùy ý “tạo ra” tiền hay duy trì thâm hụt ngân sách ở mức độ như hiện nay¹. Thay vào đó, họ phải kiềm chế chi tiêu – việc mà họ không sẵn sàng làm, đặc biệt trong thế kỷ XXI khi họ đưa ra quá nhiều lời hứa để giành phiếu bầu. Sổ sách cân bằng, chưa nói đến một đồng tiền độc lập, đã trở thành chuyện bất khả thi. Nếu muốn biết vì sao các nhà nước ở phương Tây lại phình to đến vậy, bạn chẳng cần tìm đâu xa mà cứ nhìn vào hệ thống tiền tệ của thời nay. Khi một thiết chế trong xã hội có quyền tạo ra tiền mà không phải chịu chi phí cho việc làm này, vậy thì gần như chắc chắn nó sẽ lớn lên một cách mất cân đối. Và đó chính là thực trạng của thế kỷ XXI, khi chi tiêu nhà nước ở nhiều nền dân chủ xã hội đã không còn cách xa mức 50% GDP, đôi khi còn cao hơn.

Nhiều tranh luận về vàng nhanh chóng chuyển hướng thành tranh luận chính trị về vai trò của chính phủ. Có thể nói, vàng là một kim loại mang đậm tính chính trị. Những người ủng hộ vàng thường thiên về một chính phủ nhỏ, thị trường tự do và trách nhiệm cá nhân. Tôi tự xếp mình vào nhóm đó. Còn những người bác bỏ vàng sẽ thiên về một chính phủ lớn và sự hoạch định của nhà nước.

Tôi đã nhiều lần lập luận rằng tiền tệ là máu của một xã hội. Tiền tệ phải “khỏe mạnh”. Rất nhiều thứ bắt đầu từ tiền: giá trị, đạo đức, hành vi, tham vọng, phép tắc, thậm chí cả quy mô gia đình. Tiền phải là thứ vững chắc và chân thực. Hiện tại, tiền tệ không có cả hai phẩm chất đó. Nhưng vàng thì có. “Vì vàng là đồng tiền trung thực nên nó bị những kẻ không trung thực ghét bỏ,” cựu nghị sĩ

1. Nói một cách dễ hiểu, nếu tuân theo bản vị vàng thì một chính phủ chỉ được phép in thêm tiền dựa trên một tỷ lệ nhất định đối với số vàng dự trữ trên thực tế. Đây là một trong nhiều lý do khiến cho các chính phủ từ bỏ bản vị vàng để tìm đến những cách thức kiểm soát (và thao túng) tiền tệ linh hoạt hơn. – BT

Cộng hòa Ron Paul từng nói như vậy¹. Giống như lời khuyên mà nhân vật Dorothy trong tác phẩm *The Wizard of Oz* từng nhận được (mà chúng ta hẳn đều thấy một phần ẩn dụ trong đó), có lẽ đã đến lúc cần phải “đi theo con đường gạch vàng” một lần nữa.

Mặt khác, có lẽ buổi hoàng hôn của vàng đã tới, như Niall Ferguson lập luận trong cuốn sách viết về lịch sử của nợ nần và tiền tệ với nhan đề *The Cash Nexus*. Theo ông, tương lai của vàng “chủ yếu là làm trang sức” hoặc “ở những nơi trên thế giới có hệ thống tiền tệ và tài chính sơ khai hoặc bất ổn”². Vàng có thể đã là tiền trong 5.000 năm hay thậm chí 50.000 năm, nhưng con ngựa cũng từng là phương tiện vận tải và rồi xe hơi xuất hiện.

Đương nhiên, lịch sử của vàng là lịch sử của tiền, nhưng đó cũng là lịch sử của lòng tham, sự ám ảnh và tham vọng. Vàng đẹp đẽ. Vàng có sức cuốn hút. Nó là của cải ở dạng tinh khiết nhất, được cô đặc nhất. “Vàng là đứa con của thần Zeus” là một câu thơ Hy Lạp cổ. “Không sâu bọ hay gỉ sét nào nuốt nổi nó; nhưng tâm trí con người lại bị nuốt chửng bởi sự sở hữu tối thượng này.”³ Có lẽ vì thế mà Thomas Edison nói vàng là “một phát minh của Satan”⁴. Của cải, cùng toàn bộ những cảm xúc vàng kéo theo, có thể khiến con người hành xử theo những cách rất khó lường.

Vàng đã khiến con người làm những điều xuất sắc nhất, dững cảm nhất, sáng tạo nhất, đổi mới nhất, và cũng khủng khiếp nhất. “Nhiều người bị vàng làm cho chao đảo hơn cả tình yêu” là câu nói

1. Paul, R. & Lehrman, L., *The Case for Gold: A Minority Report of the U.S. Gold Commission* (Washington, DC: Cato Institute, 1982), tr. 183.

2. Ferguson, N., *The Cash Nexus: Money and Power in the Modern World, 1700-2000* (New York: Basic Books, 2001), tr. 325.

3. Pindar, Fragment 222, trích trong *The Odes of Pindar*, bản dịch của J. E. Sandys (London: William Heinemann, 1915), tr. 611.

4. Taber, G. M., *Chasing Gold: The Incredible Story of How the Nazis Stole Europe's Bullion* (New York: Pegasus Books, 2014), tr. 2.

thường được gán cho Benjamin Disraeli¹. Với vàng, cảm xúc chứ không phải lý trí mới là thứ chi phối. Ngay cả trên thị trường ngày nay, vàng vẫn là một tài sản mang tính đầu cơ, giá của nó được dẫn dắt bởi lòng tham và nỗi sợ chứ không phải bởi những con số sản xuất cơ bản.

Ánh lấp lánh của vàng đã kéo con người vượt đại dương, băng qua lục địa và tiến vào những miền chưa biết. Nó quyến rũ Jason và thủy thủ đoàn của con tàu Argo rồi đến Alexander Đại đế cùng một loạt nhân vật như Caesar, da Gama, Cortés, Pizarro và Raleigh. Những nền văn minh mới rực rỡ đã hình thành từ nhiều cuộc đi tìm vàng, nhưng cùng với đó là cảnh nô lệ, chiến tranh, lừa dối, cái chết và sự tàn phá. Khi mô tả các mỏ vàng ở Ai Cập cổ đại, sử gia Diodorus Siculus viết rằng “tuyệt nhiên không có bất kỳ sự xét đến hay nương tay nào với người bệnh hoặc tàn tật, với người già hay phụ nữ yếu đuối. Tất cả đều bị buộc phải lao động cho đến khi chết, trong tình trạng kiệt quệ vì lao khổ ngay trong lúc lao động.”² Mô tả ấy có thể vẫn chính xác với không ít mỏ vàng bất hợp pháp ở châu Phi ngày nay.

Nhà phê bình người Anh John Ruskin từng kể một câu chuyện về một người đàn ông lên tàu với toàn bộ tiền của mình: một túi tiền xu vàng. Vài ngày sau khi ra khơi, một cơn bão khủng khiếp nổi lên. “Bỏ tàu!”, tiếng hô vang lên. Người đàn ông buộc túi tiền quanh eo và nhảy xuống biển, rồi cứ thế chìm xuống. Ruskin đặt ra câu hỏi: “Vậy khi anh ta đang chìm xuống biển là anh ta giữ vàng hay vàng giữ anh ta?”³

1. Benjamin Disraeli (1804-1881): chính trị gia thuộc đảng Bảo thủ, từng hai lần giữ chức Thủ tướng Anh. – ND

2. Diodorus Siculus, *Bibliotheca historica* (thế kỷ I TCN), trích trong Hyndman, H., *The Evolution of Revolution*, Chương 12 (1921) <https://www.marxists.org/archive/hyndman/1921/evrev/chapter12.htm> [truy cập ngày 24/01/2025].

3. Ruskin, J., “Unto This Last” (1860), trích trong Rosenberg, J. D. (chủ biên), *The Genius of John Ruskin* (London: George Allen & Unwin Ltd, 1985), tr. 260.

Người Trung Hoa có câu tục ngữ: “Kẻ hà tiện không sở hữu vàng; vàng sở hữu kẻ hà tiện.”

Vàng có thể là một kim loại chết: trơ ì, không đổi thay, không sức sống. Nhưng sự chi phối của nó đối với nhân loại chưa khi nào lơ lửng. Nó đã tô điểm cho loài người từ trước buổi bình minh của văn minh, còn với tư cách tiền tệ thì vàng đã làm nên cho các nền kinh tế kể từ ngày đó. Khát vọng đối với vàng đã thúc đẩy loài người tiến về phía trước, trở thành động lực chủ đạo của hành trình tìm kiếm và chinh phục, thám hiểm và khám phá. Từ nguồn gốc của nó trong lõi những ngôi sao đang tắt¹ cho tới sự hiện diện lặng lẽ ngày nay bên dưới bộ máy tài chính hiện đại, vàng đã chứng kiến tất cả. Nhân chứng thầm lặng này giữ bao nhiêu bí mật? Cuốn sách này kể câu chuyện về vàng, vén bức màn của những kế hoạch, âm mưu và lực đẩy đã định hình thế giới của chúng ta trong cuộc truy cầu không ngơi nghỉ đối với loại tài sản cổ xưa này – thứ vẫn đang nắm giữ một quyền lực to lớn ngay trong chính kỷ nguyên số.

1. Ý tác giả muốn nhắc tới nguồn gốc vũ trụ của vàng: đây không phải là khoáng vật tự sinh ra từ trái đất mà có nguồn gốc từ những vụ nổ trong vũ trụ cách đây hàng tỷ năm. Khi các ngôi sao khổng lồ phát nổ, chúng phóng thích vào không gian một lượng lớn các nguyên tố nặng, trong đó có vàng. – ND